

Синергетичний підхід як методологічний концепт музично-педагогічних досліджень**Білова Наталія Костянтинівна¹**

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: nkbelowa02@gmail.comORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7147-2433>

У статті актуалізовано значущість синергетичної парадигми в контексті пошуку теоретико-методологічних основ музично-педагогічних досліджень XXI століття. Досліджено синергетичний підхід, що активно впроваджується в галузі музичної освіти - складно організованої системи, яка через відкритість, нелінійність і нестійкість призводить до критичного (надкритичного, творчого) біфуркаційного стану, що зумовлено пошуком і власним вибором розв'язання проблемної ситуації (художньо-педагогічної задачі), актуалізовано внутрішніми джерелами саморозвитку особистості – майбутніх фахівців у галузі музичного мистецтва.

Метою статті є висвітлення концептуальних ідей синергетичного підходу, змістової сутності концепту «синергія» щодо розв'язання проблем сучасної музично-педагогічної освіти задля визначення її теоретико-методологічних основ.

Для досягнення поставленої мети було використано низку методів, як-от: концептуальний, термінологічний і порівняльний аналіз, узагальнення наукової думки, конкретизація та екстраполяція теоретичних і методологічних положень у дидактичній площині.

Висвітлено результати аналізу генези музично-педагогічної освіти як науково-практичної галузі; доведено продуктивність використання синергетичної методології разом з іншими науковими підходами задля фундаменталізації та концептуалізації музично-педагогічних розвідок. Здійснено: порівняння поглядів представників різних галузей науки щодо синергетичної картини світу і наукової рефлексії щодо специфіки підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у рідній синергетичної підходу з урахуванням духовної домінанти.

Обґрунтування теоретичних положень дослідження забезпечено використанням взаємодоповнюючих синергетичний підхід методологічних концептів (компетентнісного, герменевтичного, художньо-комунікативного, діяльнісно-творчого тощо) задля створення цілісної картини наукового простору музично-педагогічної освіти. Здійснено екстраполяцію ідей синергетики М. Кагана, синергетичної концепції культури А. Свідзинського в площину формування самоорганізованої багатогранної особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва як відкритої, нелінійної системи, що дозволяє враховувати такі чинники, як семантику образно-символічної музичної мови, неможливість однозначного розуміння змісту музики, вплив асоціативної пам'яті, життєвого досвіду, оцінних суджень.

Доведено, що синергія як результат творчої «співпраці» психофізіологічних процесів особистості, співтворчості фахівців-музикантів у різних видах музично-виконавської діяльності має ефект емерджентності, коли злиття двох або кількох сил (актантів), енергій, потоків (емоційно-когнітивних, слухо-зорово-кінестетичних, раціональних та ірраціональних, суб'єктивних і об'єктивних) у процесі художньо-виконавської і мистецько-педагогічної діяльності призводить до нової покращеної якості кінцевого результату. Визначено практичну цінність результатів дослідження, які можуть слугувати теоретичною і методологічною основою для подальших наукових розвідок у сфері мистецької освіти.

Ключові слова: музично-педагогічна освіта, методологічні підходи і концепти, синергетичний підхід, синергія, науковий простір, підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва, художньо-освітнє середовище.

Вступ. Реформування і модернізація національної системи освіти зумовлені швидкоплинністю суспільно-соціальних змін, що вимагають фундаменталізації та концептуалізації наукових мистецько-педагогічних досліджень як теоретико-методологічного підґрунтя для розробки практико-

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету музичної та хореографічної освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

зорієнтованих освітніх стратегій у контексті сучасної освітньої компетентнісної парадигми. Компетентнісно-зорієнтований підхід є методологічною основою переходу від знаннєвої до інформаційної парадигми як нова освітня модель, яка налаштована на результат – оволодіння інтегрованої сукупності інтегральних, загальних і фахових компетентностей, що забезпечуватиме успішне розв'язання проблемних завдань.

Концепція оволодіння майбутніми фахівцями інтегральними, загальними і фаховими компетентностями вимагає теоретико-методологічного обґрунтування оновлення змісту, методичного забезпечення технологічного складника, пошук і впровадження інноваційних форм, методів і засобів навчання, інноваційного спрямування освітнього процесу, його системного переструктурування, практичної підготовки фахівців.

Зазначене вимагає пошуку актуальних наукових підходів для аналізу сучасних мистецько-освітніх реалій, дослідження сучасних проблем теорії і практики музичної освіти як методологічної бази визначення теоретичних позицій для обґрунтування стратегії методичного супроводу освітнього процесу, доцільності і продуктивності адаптації та впровадження новітніх технологій і методик. Саме тому інтегративні тенденції в освітньому процесі зумовлюють зміст міждисциплінарного методологічного інструментарію.

Останнім часом особливу увагу науковці звертають на використання наукових підходів, які є базовими для музичної педагогіки, як-от: компетентнісний, герменевтичний, художньо-комунікативний і синергетичний підходи, що утворюють ядро теоретико-методологічних засад музично-педагогічних досліджень.

Оволодіння (опанування) компетентностями майбутніми фахівцями вимагає переструктурування психолого-комунікативної бази освітнього, зокрема, мистецько-освітнього простору з об'єктно-суб'єктного, монологічного на суб'єктно-суб'єктний, діалогічно-полілогічний, реалізація яких системно реалізується у художньо-комунікативному середовищі закладу вищої освіти. Тому одним із базових сучасних методологічних підходів в освітньому, зокрема музично-освітньому просторі є художньо-комунікативний підхід (Л. Василевська-Скупа, С. Грозан, Ю. Волкова, А. Зайцева, І. Зязюн, Є. Проворова, І. Сипченко, С. Шишкіна та ін.).

Комунікативна природа мистецтва, емоційна забарвленість семантики музичних творів зумовили широке використання у мистецько-педагогічних дослідженнях герменевтичного підходу, що зумовлено специфікою музичного освітнього процесу, досягненням-дослідженням нотного тексту як художнього, що вимагає здійснення мистецькознавчої, виконавської і художньо-педагогічної інтерпретації образно-символічної музичної мови через суб'єктне осмислення, «декодування» нотографічного запису, обґрунтованого трактування семантики музичного твору як «послання» композитора (М. Гайдеггер, Х.-Г. Гадамер, В. Гарага, В. Дільтей, М. Корноухов, Н. Телишева, В. Холопова, Ф. Шлейєрмахер, Г. Шпет та ін.).

Актуальною методологією сучасного постнекласичного етапу соціокультурного розвитку суспільства стає міждисциплінарна синергетична методологія. Синергетичний підхід розглядаємо як методологічний концепт, підґрунтя для концептуалізації фахової підготовки фахівців у галузі музичного мистецтва як упорядкованої цілісної системи, що забезпечує визначення, модифікацію, систематизацію, адаптацію і узгодження новітніх міждисциплінарних технологій із традиційними в інноваційному контексті сучасного мистецько-освітнього простору.

Мета та завдання дослідження полягають у висвітленні концептуальних ідей синергетичного підходу, визначення музично-освітнього контексту категорії «синергія», її змістовної сутності як методологічного концепту сучасних музично-педагогічних досліджень.

Матеріали та методи дослідження. У пошуках методологічних орієнтирів спираємося на такі концептуальні положення міждисциплінарної науки синергетики, як-от: теорію самоорганізації складних цілісних систем (власне людина, що функціонує в соціокультурному середовищі, є відкритою самоорганізованою системою), що пропонує нове світобачення, яке пов'язано із дослідженнями феноменів самоорганізації, нелінійності, нерівноважності, вивченням процесів становлення «порядку через хаос» (І. Пригожин, Г. Хакен), біфуркаційних, поліфуркаційних (за М. Каганом) змін, незворотності часу, нестійкості як засновничої характеристики процесів еволюції; думку про необхідність нового способу мислення та пізнання, які б могли б сприяти досягненню особистістю нових смислів інформаційних потоків у сучасному нелінійному, складно організованому соціокультурному поліфонічному просторі (Кремень, 2014: 7); на висновки наукових досліджень із проблеми самоорганізації функціонування мозку. Зазначимо, що синергетика мозку базується на ідеї паралельної обробки інформації, і є характерною для нелінійних, нестійких систем (на відміну від положень детерміністичної парадигми про послідовну обробку інформації), і як складна система, мозок активно функціонує поблизу критичного нестійкого біфуркаційного стану. Такий стан є

характерним і специфічним для інформаційного обміну, художньої комунікації між твором мистецтва і мозком, що є максимальним саме у біфуркаційному стані у процесі набуття художньої інформації через множинність і полісемантичність образного змісту творів. (Євін, 2005).

Концептуальна ідея розвідок полягає в припущенні, що використання актуального і значущого для системи музичної освіти синергетичного підходу, та його взаємодія з іншими науковими міждисциплінарними підходами, що є базовими (компетентнісним, герменевтичним, художньо-комунікативним та іншими підходами) – утворюють методологічну платформу щодо обґрунтування і продуктивного розв'язання актуальних проблем музично-педагогічної освіти та узагальнення наукової думки дозволить підвищити якість вітчизняних досліджень в означеній галузі.

Досягненню мети і реалізації концептуальної ідеї передбачало відбір пошукових методів, зокрема: концептуального та термінологічного аналізу – для уточнення змісту ключових концепцій дослідження; узагальнення наукової думки та порівняльного аналізу – задля висвітлення специфіки використання синергетичного підходу в музично-педагогічних дослідженнях і визначення актуальних проблем музичної педагогіки в окремих країнах, які перетинаються з науковими розвідками вітчизняних учених; екстраполяції теоретичних і методологічних положень у дидактичній площині – задля наукового відображення художньо-освітнього середовища як важливого чинника вдосконалення підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Результати дослідження. Концептуальний аналіз генези музично-педагогічної галузі та узагальнення наукової думки дозволило визначити, що музично-педагогічна освіта в Україні, як система підготовки майбутніх учителів музики, почала активно розвиватись у другій половині минулого століття (зокрема, після «переведення» на початку 60-х років відповідного факультету із консерваторій до педагогічних інститутів). Молодій на той час галузі в системі вищої освіти, бракувало належного теоретико-методологічного обґрунтування щодо вибудови оригінальної (на відміну від консерваторської) концепції підготовки фахівців у галузі саме музично-педагогічної освіти; не було визначено наукових підходів як теоретико-методологічної бази щодо визначення педагогічних принципів, ефективних умов і науково обґрунтованих методів їх реалізації. Новий напрям наукових досліджень, пов'язаний із професійною підготовкою вчителів музики і співів для масового музичного виховання школярів здійснювався переважно у площині методичних розвідок.

Поява інноваційної концепції музичного виховання школярів, розробленої під керівництвом відомого композитора Д. Б. Кабалецького у 80-роки минулого століття, адаптація програми «Музика» для шкіл України (Л. Хлебнікова, О. Ростовський) значно актуалізували значущість досліджень проблеми професійної підготовки майбутніх учителів музики, спроможних реалізувати на практиці інноваційні ідеї нової музично-педагогічної концепції для школярів. Наприкінці XX – на початку XXI століття поступово з'являються дослідження в галузі вітчизняної музично-педагогічної освіти, в яких запроваджується системний підхід щодо розв'язання проблем теорії та практики підготовки фахівців для музично-педагогічної галузі (О. Рудницька, Г. Падалка, О. Ростовський, В. Орлов, О. Щолокова, О. Олексюк, О. Отич, Т. Смирнова, Н. Сегеда та ін.). У дослідженнях було обґрунтовано теоретико-методологічні засади в галузі музично-педагогічної освіти, що поступово актуалізували наукові розвідки щодо здійснення спроб імплементації різноманітних методологічних підходів з метою фундаменталізації музично-педагогічних досліджень.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної музично-педагогічної думки XXI століття потреба у новому світобаченні та інноваційно-творчому, нелінійному, паралельному мисленні зумовлює пошук та впровадження нових наукових підходів до вибудови стратегії і тактики науково-педагогічного освітнього простору. Таким підходом на сучасному етапі розвитку наукової думки є синергетичний підхід, що набув широкого розповсюдження в галузі мистецько-педагогічних досліджень, і який віддзеркалює «...зростаючу потребу осмислення із синергетичних позицій все більш широкого кола процесів не фізичного, а антропосоціокультурного характеру» (Каган, 2005: 12). Така соціальна потреба безпосередньо пов'язана і з мистецькою освітою, яка здатна подолати аксіологічну кризу, штучну розірваність чуттєвого й раціонального, суб'єктивного й об'єктивного в мистецькому освітньому процесі як аксіологічних орієнтирів. Вочевидь, є актуальною своєчасність застосування синергетичного концепту у поєднанні з іншими підходами в осмисленні проблем музично-педагогічної освіти, оскільки джерелом єдності розуму й почуттів людської особистості є креативна діяльність як основа самоорганізації індивіда, що іманентно властива, зокрема, процесам опанування музичного мистецтва.

Використання методологічного потенціалу синергетичного концепту в контексті компетентнісної парадигми дозволяє виявити закономірності й механізми формування професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Отже, стають зрозумілими стохастичність і нелінійність педагогічних законів, неоднозначність їх прояву й особливості дії в конкретних

педагогічних ситуаціях, залежність закономірностей педагогічного процесу від зовнішніх і внутрішніх умов, біфуркаційний, поліфуркаційний характер мистецько-освітнього процесу, зокрема й музично-виконавської діяльності з позицій синергетики. Зазначимо, що не мовиться про застосування у всьому обсязі математичного апарату синергетики. За влучним висловлюванням В. Курейчика, йдеться тільки про використання «свого роду» світоглядної «синергетичної метафори» при дослідженні різних об'єктів саморозвитку (Курейчик, 2010).

Ретельний термінологічний аналіз дозволив з'ясувати, що поняття «синергетика» має грецьке походження. Перший складник цього слова (син) означає об'єднання, синтез, а друга (ергос) – перекладається як «дія». У 1969 р. Г. Хакен уперше запропонував назвати новий міждисциплінарний підхід *синергетичним*. Сьогодні останній пов'язують, зокрема, з ідеями І. Пригожина щодо дисипативних структур, точок біфуркації, непередбачуваності розвитку системи, динамічного хаосу; із теорією детермінованого хаосу або фрактальної геометрії Б. Мандельброта, із теорією самоорганізованої критичності П. Бака тощо.

Вивченню питань, пов'язаних із синергетичним підходом в освіті, присвячено роботи В. Буданова, О. Князевої, В. Кременя, С. Курдюмова, Л. Ткаченко, М. Федорової та інших. Культурологічні аспекти синергетичного концепту докладно розглянуто М. Каганом та А. Свідзинським.

Синергетика, що виникла у межах природничих наук, поступово впроваджується у дослідження людинознавства, особистісно-професійного розвитку і саморозвитку майбутніх фахівців у культурологічному і мистецько-освітньому контексті. Чимало синергетичних категорій (самоорганізація, операціональна закритість, екзистенційний вибір у моменти біфуркацій тощо) слугують осягненню внутрішньої складності людської свідомості, процесів розвитку особистості й її структури (Сердюк, 2010).

Необхідність розгляду не тільки систем, що самоорганізуються, але й систем, яким властиві риси саморегулювання, саморефлексії породжує потребу в осмисленні більшої кількості процесів не тільки фізичного, а й антропологічного та соціально-культурного характеру. Через це відомий філософ-культуролог М. Каган пропонує виділити чотири класи систем: прості (механічні), складні (органічні), надскладні (антрополого-соціокультурні), суперскладні. До останніх відносяться людина як особистість і художні образи, що відтворюють динамічну структуру особистості. Філософ стверджує, що унікальність змісту кожної особистості і кожного художнього образу підвищує рівень і тип складності цих систем на кілька щаблів і робить необмеженою кількість їх конкретних модифікацій зокрема, становлення особистості в її реальному бутті (біографічний контекст) та формування художнього образу у творчості художника (темпоральний контекст). Але це, на думку науковця, вимагає підтримки самоорганізаційної домінанти засобами міжсуб'єктної діалогічної взаємодії особистостей учителя і учнів (Каган, 2005: 8-9). Отже, є очевидним зв'язок синергетичного з герменевтичним, особистісним, діяльнісно-творчим та комунікативним підходами щодо розв'язання проблем музично-педагогічної освіти.

Концептуальний аналіз засвідчив, що сутність синергетичного підходу та його реалізації в дослідженнях проблем культурологічно-освітнього характеру (йдеться про музично-педагогічну освіту) найбільш переконливо розкрито у розвідках вітчизняного науковця, доктора фізико-математичних наук А. В. Свідзинського (Свідзинський, 2008), який створив синергетичну концепцію культури. Автор формулює базові положення сучасної наукової картини світу. «1. Світ, в якому ми живемо, не існував вічно, а був створений. 2. Реально існуючий світ відповідає унікальній моделі, яка вирізняє її від інших можливих тим, що в неї закладена ідея самоорганізації, або, іншими словами, витворення ієрархії структур» (Свідзинський, 2008, с. 637). А. Свідзинський стверджує, що «справжній митець буквально всмоктує якимись незримими каналами духовні впливи суспільства, творчо трансформує їх, дивовижно проникливо відбиває атмосферу доби і справляє великий вплив якщо не на сучасників, то на майбутні покоління» (Свідзинський, 2008, с. 32). Автор переконливо доводить, що процес творчості в мистецтві базується на «утворенні духовних структур», причому «структуризація духу... розгортається в глибинах підсвідомості і на останній стадії, вербалізуючися, втілюється в структури мови» (с.639). Зокрема, музичний твір є «структурою духу, але закріплюється у звукових та ритмічних структурах» (с.639).

У контексті пошуків методологічних концептів не можна не помітити ідею М. Кагана щодо використання системно-синергетичного підходу у вирішенні ключових проблем педагогіки. Зокрема, вчений переконаний у необхідності переорієнтації вищої педагогічної освіти з підготовки «вчителя-предметника» на виховання «вчителя-художника», що покликано формувати, «творити» людину як цілісну й унікальну особистість у відповідності до ідеалу людської особистості, яка відповідає запитам нового історичного типу культури XXI століття. (Каган, 2005).

Результати узагальнення наукової думки та порівняльного аналізу дозволяють стверджувати, що подальша взаємодія особистості з музичним мистецтвом зумовлена необхідністю духовного самовдосконалення, розширення горизонтів її світогляду і може розглядатися в синергетичних координатах як процес становлення відкритої, самоорганізованої нелінійної системи, що дозволяє враховувати такі чинники, як неможливість однозначного розуміння змісту музики, семантику її образної мови, вплив асоціативної пам'яті, життєвого досвіду, оцінних суджень тощо.

У музично-педагогічних наукових пошуках у контексті синергетичної методології певний інтерес становлять розвідки білоруських учених, зокрема щодо особистісного (Є. Полякова) та інтонаційно-тілесного концептів (В. Рева).

Так, О. Полякова визначає сутність впливу музичного мистецтва на особистість як систему, здатну змінюватися під впливом різних коливань (випадкових чинників). Взаємодія і обмін енергіями музичного мистецтва і педагога-пасіонарія робить цю систему відкритою і динамічною. Перехід особистості на вищий духовний рівень у контексті синергетики може бути здійснений тоді, коли система перебуває у стані нестабільності. Науковець вважає, що майбутні вчителі музичного мистецтва мають бути готові постійно стимулювати досягнення психічного стану «емоційної хвилі» кожним учнем. Результатом такого емоційного зльоту стає гігантський емоційний стрибок, коли енергія музичної емоції через катарсичний шок призводить до прориву в інший вимір, інший стан духовності (Полякова, 2007).

Результати компаративного аналізу засвідчують, що у дослідженнях білоруських учених наголошується на важливості синергетичного підходу для виявлення закономірностей формування особистості через музичне мистецтво. На їхню думку, синергетичний концепт дозволяє доторкнутися до метафізичного розгляду музики як еманції духовності, що сприяє саморуху особистості в просторі культури. Прирівнюючи музику до чистої енергії, вчені вважають емоцію настрою основним імпульсом у художньому осмисленні світу. Цей імпульс забезпечує максимальний вплив музики на підсвідомому рівні, що дозволяє викладачу формувати особистість студента, його вищі структури – мораль, естетичні ідеали, світогляд.

Синергетичний підхід дозволяє стверджувати, що підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва є відкритою педагогічною системою, якій притаманно перманентне удосконалення зв'язків між її (системи) компонентами, зокрема перетворенням суб'єкт-об'єктних відношень у суб'єкт-суб'єктні. Творчий характер взаємодії суб'єктів освітнього процесу (зокрема викладачів і майбутніх учителів музичного мистецтва) стимулює прояв внутрішніх джерел саморозвитку і самоорганізації як цілої системи, так і окремих її компонентів. Отже, синергетичний концепт стає інноваційним у розв'язанні проблеми створення сприятливого освітнього середовища за умов вибору, надання кожному суб'єкту шансу на індивідуальний, іноді альтернативного шлях до успіху та прийняття відповідального рішення.

За останні роки значну увагу науковців у галузі педагогіки, зокрема мистецької освіти, привертає поняття «синергія», яка ще не набула статусу усталеної наукової категорії у мистецько-педагогічному обігу, і є похідною від категорії «синергетика». Термін «синергія» буквально перекладається від грец. *συνεργία* - як співпраця, сприяння, співучасть, співтовариство і вказує на узгоджену дію енергетичних потоків, впливів, що утворює позитивний посилений ефект взаємодії двох чинників, сил, енергій, який полягає у тому, що кінцевий результат їхньої взаємодії суттєво переважає ефект кожного окремого компонента, тобто коли $1+1 = 3, 4, 5$ і т.п....., що має ефект емерджентості. В такому визначенні категорії «синергія» стають притаманні ознаки системності, коли злиття двох або кількох зусиль призводить до нового більш ефективного результату – така стратегія є успішною через посилення ефекту кожного з них, що призводить до нової покращеної додаткової якості.

Проблему синергії як продуктивного результату взаємодії, взаємодоповнення (лат. *diffusio* – «поширення, розтікання, розсіювання, взаємодія») – процес взаємного проникнення кількох цілеспрямованих елементів, актантів, сумарний ефект яких перевищує результативність кожного з них, розглядають О. Агапов, С. Іщенко, Є. Князева, С. Курдюмов, Л. Мельник, М. Роуз, Г. Хакен, та інші. У науковій літературі синергію визначають і як наступницю, і як «творця» науки синергетики.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що синергія є міждисциплінарною категорією і має різні трактування. Так, у теології синергія пов'язується з містичною співпрацею людини і Бога, в медицині визначається як комбінована дія на організм ліків, ефективність яких перевищує ефект дії кожного з них, у когнітивній психології – як чинник, що зумовлює відмінності процесів свідомого і несвідомого, а також як еволюційну основу появи людської свідомості (Coward, 2002, с. 50-52).

Актуальність уведення поняття «синергія» у науковий обіг музично-педагогічних досліджень пов'язано з тим, що осягнення музичного мистецтва в процесі сприйняття, виконання і творення

музики базується на синестезії емоційно-чуттєвої і когнітивної сфер особистості. Предметом музично-педагогічної діяльності є художня комунікація із творами мистецтва і через твори мистецтва з автором (композитором) – виконавцем – та іншим (викладачами, студентами, учнями). Художній характер комунікації передбачає сприйняття, розуміння, декодування символічно-знакової нотної інформації, інтерпретацію-трансляцію (вербальну і виконавську) і естетичну оцінку художньо-образного змісту мистецького твору як музичного «послання» Автора-композитора. Глибинне осягнення музичного твору. збагачення художньо-педагогічного досвіду можливо завдяки синергії, як творчої «співпраці» емоційно-когнітивного, слухо-зорово-кінестетичних, свідомих і підсвідомих, інтуїтивних психофізіологічних компонентів в процесі художньо-виконавського і мистецько-педагогічного опанування музичних творів.

Ефект синергії як результат взаємодії і «співтворчості» у різних видах мистецької діяльності набуває активного дослідження на різних структурних рівнях організації мистецько-виконавської і мистецько-педагогічної діяльності: виконавець-слухач, виконавець-Автор (композитор), соліст-концертмейстер, диригент-хор/оркестр, викладач-студент, так і на рівнях психофізіологічної взаємодії емоційно-чуттєвої і когнітивної сфер особистості: афекту й інтелекту, слуху і зору, слуху й уяви, зору і моторики, слуху і кінестезії тощо. Така взаємодія посилює і доповнює кожний з актантів, підвищує ефективність кожного і водночас утворює новий якісний рівень результату творчого «співробітництва» і «співпраці». Аналіз досліджень у галузі мистецтва і музичної освіти засвідчує, що в останні роки значно активізувались наукові розвідки щодо категорії синергії. Виконавську артистичну синергію як синтез рухів духу, розуму, тіла та музичного інструменту досліджував І. Єрґієв; предметом спеціальних наукових досліджень зарубіжних учених були інтонаційна синергія співака і концертмейстера в динамічному аспекті (Хуан Цзя), синергія вокальних дій учасників хору і диригента хору (Цао Хункай), синергія як духовна співпраця співака і композитора (Лю Нін); питання синергії мовно-музичної інтонації актора та співака як шляху розкриття творчого задуму драматурга вивчали Ю. Раденко, Б. Раденко. Науковці доводять, що синергійний ефект взаємодії творчої «співпраці» музикантів-виконавців, соціокультурних, психофізіологічних, звукових феноменів (духу, розуму і емоцій, музики і слова, слуху, голосу і музичного інструмента тощо) проявляється у створенні спільного семантично-емоційного поля, резонансу виконавських енергій, що покращує якість виконавського процесу, посилює психологічний вплив на слухачську аудиторію.

Підтвердження висловлених положень знаходимо у наукових розвідках і зарубіжних учених щодо застосування інноваційних підходів, оригінальних методологічних концептів щодо вирішення проблем музичної освіти в контексті мистецької синергії. Так, В. Рева відзначає, що людина взаємодіє з музичними образами цілісно, інтелектуально і фізично, відгукується на інтонацію тілом, реагує м'язовими відчуттями, намагається осмислити зміст, дати естетичну оцінку, що засвідчує синергійний ефект інтонаційно-тілесних контекстів музичного сприйняття. Вчений зазначає, що синергію духовних та фізичних зусиль не можна розділити на покрокові операції та алгоритми дій. Така взаємодія створює передумови для резонансного впливу музики на всі рівні психіки. На думку науковця, досвід спілкування з музичним мистецтвом не піддається алгоритмізації і є своєрідним синкретичним пізнанням, у якому свідомість, інтуїція і тіло ще існують у нерозривній єдності (Reva, 2013). Зазначимо, що результатам означеного дослідження передувала наукова думка педагогів-музикантів минулого століття, які акцентували на взаємодії слухового і рухового аналізаторів у процесі сприйняття музичних творів. Художня комунікація з музичним мистецтвом починається на тілесно-моторному рівні, фіксується в численних типах невербального спілкування, включаючи рухи голосових зв'язків, кінестетичні відчуття, форми дихання, власне все, що запропонував у своїй концепції ритміки Е. Жак-Далькроз понад століття тому. У науково-методичному обігу теорії і практики музичної освіти активно використовується концепт «пластичне інтонування», який підтверджує прояв синергії кінестетично-слухової, слухо-зорових уявлень та асоціацій у процесі «співтворчості» щодо осягнення і відтворення музики.

У контексті синергії розглядається і музична інтонація як носій художнього смислу музичного твору, як комплексне утворення музично-виразних засобів, їх взаємодії і взаємодоповнення: звуковисотності, метра, ритму, тембру, лада, динаміки, і як базовий складник музичного виконавства. Тому сам процес музичного інтонування є множинним за виконавськими ознаками, тому що кожен виконавець вибудовує власну індивідуальну виконавську концепцію, яка зумовлена фаховими здібностями, виконавськими можливостями, світобаченням, артистичною енергією, розумінням і тлумаченням композиторського задуму через творчу «співпрацю з композитором» через музичний твір, власне виконавсько-вольове «звукотворення» нотного тексту, «образотворення» художнього змісту музичного твору.

Використання синергійного ефекту міждисциплінарної художньо-педагогічної комунікації як особистісного розвивального ресурсу майбутніх фахівців у галузі музичної освіти передбачає поєднання ідей, понять, методів різних форм їхньої фахової підготовки з метою порушення комплексних наукових проблем моделювання траєкторій (потоків) художньо-педагогічної комунікації щодо збільшення сумарного ефекту якості фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Важливою умовою такого синергійного спілкування стає створення сприятливого комфортного художньо-освітнього середовища. Наголосимо, що правильно організоване художньо-освітнє середовище характеризується багатомірністю, багатокомпонентністю, інтеграцією мистецтв та художньо-діалоговою взаємодією його представників. Воно сприяє розвитку творчої активності особистості, формуванню її художньо-комунікативної компетентності.

Одним із головних завдань, що стоять перед учителем музичного мистецтва, є також надання духовної допомоги учню у його самовизначенні як особистості. Слід пам'ятати, що до компетенції вчителя музичного мистецтва входить і здатність до організації діалогу в системі «композитор – виконавець – слухач», системоутворювальним чинником якої стає музичний твір та його інтерпретація. Багатоваріантність, яку передбачає синергетичний підхід, означає створення в художньо-освітньому середовищі умов вибору й надання кожному суб'єкту шансу індивідуального руху до успіху, стимулювання самостійності вибору і прийняття відповідального рішення, забезпечення альтернативи, зокрема щодо вибору варіантів інтерпретації музичних творів. Екстраполяція теоретико-методологічних положень у дидактичній площині дозволила розкрити синергетичний потенціал художньо-освітнього середовища, що проявляється в таких формах, як участь у різноманітній художньо-творчій діяльності, реалізації спільних художньо-педагогічних проєктів, вирішенні складних завдань, що вимагають колективних творчих взаємодій тощо.

Висновки. В останні десятиліття потреба в науковому обґрунтуванні галузі музично-педагогічної освіти актуалізує дослідження, в яких здійснюються спроби активно застосовувати міждисциплінарні методологічні підходи з метою фундаменталізації і концептуалізації теоретико-методологічних основ дослідження проблем теорії та практики музичної освіти. Основою модернізації музично-освітнього процесу стає синергетичний підхід як методологічний концепт вибудови стратегії і тактики музично-освітнього процесу, вибору траєкторії саморозвитку особистості. Його інтеграція з базовими для музично-освітнього процесу науковими підходами (компетентнісним, герменевтичним, художньо-комунікативним, діяльнісно-творчим тощо) до розв'язання проблем сучасної музично-педагогічної освіти підвищує якість наукових розвідок в означеній сфері та надає майбутнім учителям методологічний інструментарій, адекватний сучасній соціокультурній ситуації.

Багатоваріантність, множинність, невизначеність біфуркаційної ситуації як критичного, надкритичного (творчого) стану, що формує здатність до саморозвитку особистості, передбачає створення в художньо-освітньому середовищі умов стимулювання кожному суб'єкту індивідуального руху до успіху, самостійності вибору і прийняття відповідального рішення, забезпечення альтернативи рішення художньо-педагогічних завдань, зокрема щодо вибору індивідуальних варіантів інтерпретації музичних творів. Досягнення ефекту синергії як покращеного додаткового нового результату творчої «співпраці» актантів через поєднання раціональних та ірраціональних, художніх і технічних, суб'єктивних і об'єктивних, процесів щодо глибинного осягнення художньо-образного змісту музичних творів та їх виконавсько-педагогічну інтерпретацію.

Подальші дослідження слід спрямовувати на підсилення методологічних підвалин музично-педагогічної освіти України та методичний супровід реалізації сучасних наукових підходів у методичній площині.

Література

Єрґієв І. Д. Артистичний універсум музиканта-інструменталіста кінця ХХ – початку ХХІ століття: автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 2016. 39 с.

Евін І. А. Синергетика мозга. Москва-Ижевск: НиИ «Регулярная хаотическая динамика», 2005. 108 с.

Каган М. С. Системно-синергетический подход к построению современной педагогической теории. *Педагогика культуры*. 3-4, 2005, С. 12-21.

Каган М. С. Формирование личности как синергетический процесс «Обсерватория культуры» / НИЦ Информкультура РГБ. № 2, 2005. С. 8-9

Курейчик В. М., Писаренко В. И. Синергетика в образовании. *Открытое образование*. 2010. № 4. С. 33-44.

Раденко Ю. В., Раденко Б. М. Синергія мовно-музичної інтонації актора та співака як шлях розкриття творчого задуму драматурга. *Молодий вчений*, № 2, 2008. С. 155-159.

Сердюк Л. З. Системно-синергетичний підхід у формуванні мотивації учіння студентів в інтегрованому освітньому середовищі. *Український науковий журнал "Освіта регіону"* № 3. 2010. 206 с.

Синергетика і освіта : монографія / За ред. В. Г. Кременя. К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с.

Рева В. П. Интонационно-телесные контексты музыкального восприятия (педагогический аспект) : монографія. Могилев, 2013. с. 65

Свідзинський А. В. Синергетична концепція культури. Луцьк, 2008.

Хуан Цзя. Мистецтво концертмейстера в синергійному аспекті (на матеріалі камерної вокальної музики) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Одеса, 2015. 19 с.

Цао Хункай. Методика формування здатності майбутніх учителів музики до керування хором : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00. Одеса, 2017. 20 с.

Coward, A., Sun, R. (2002). Explaining Consciousness at Multiple Levels. In S. Shohov (Ed.), *Trends in cognitive psychology*. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers, Inc.

Synergistic approach as a methodological concept of music-pedagogical research

Bilova Nataliia²

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

The significance of the synergistic paradigm in the context of the search for theoretical and methodological foundations of the musical and pedagogical research made in XXI century is actualized in the article. The synergetic approach has been studied; it is being actively implemented in the field of music education – a complexly organized system which through openness, nonlinearity and instability leads to a critical (supercritical, creative) bifurcation state, which is conditioned by search and person's own choice of solving a problem situation (artistic and pedagogical problem) and actualised by internal sources of personality self-development – personality self-development of future professionals in the field of music.

The purpose of the article is to highlight the conceptual ideas of the synergistic approach, the substantive essence of the concept "synergy" for solving the problems of modern music-pedagogical education in order to determine its theoretical and methodological foundations.

To achieve this goal, a number of methods were used, such as: conceptual, terminological and comparative analysis, generalization of scientific views, concretization and extrapolation of theoretical and methodological provisions in the didactic plane.

The results of the analysis devoted to the genesis of music-pedagogical education as a scientific and practical field have been covered; the productivity of the use of synergistic methodology alongside with other scientific approaches for fundamentalising and conceptualising musical and pedagogical explorations has been proved. The views of representatives of different science fields on the synergistic picture of the world and scientific reflection on the specifics of training future teachers of music in the focus of the synergistic approach, taking into account the spiritual dominant, have been compared.

The substantiation of the theoretical provisions of the study is provided by the use of the concepts complementing the synergistic approach – methodological concepts (competence-based, hermeneutic, artistic-communicative, activity-centred and creative, etc.) – in order to create a holistic picture of the scientific space of music-pedagogical education. The ideas of M. Kagan's synergetics and A. Svidzynskiy's synergetic concept of culture have been extrapolated into the plane of formation of a self-organized multifaceted personality of the future Musical Arts teacher as an open, non-linear system which allows taking into account such factors as semantics of a figurative-symbolic language of music, impossibility to understand music unambiguously, influence of associative memory, life experience, evaluative judgments.

It has been proved that synergy as a result of a creative "cooperation" between person's psycho-physiological processes and co-creating of specialists-musicians in different types of music-performing activities has the effect of emergence, when the merging of two or more forces (actants), energies, flows (emotional and cognitive, auditory-visual-kinaesthetic, rational and irrational, subjective and objective) in the process of artistic-performing and creative-pedagogical activities leads to a new improved quality of the

² Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor, Dean of the Faculty of Musical and Choreographic Education at the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

final result. The practical value of the research results, which can serve as a theoretical and methodological basis for further scientific research in the field of art education, has been determined.

Keywords: music-pedagogical education, methodological approaches and concepts, synergistic approach, synergy, scientific space, training of future teachers of musical arts, artistic and educational environment.

References

- Coward, A. & Sun, R. (2002). Explaining Consciousness at Multiple Levels. In S. Shohov (Ed.), Trends in cognitive psychology. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers, Inc. [in English].
- Kagan, M.S. (2005) Formirovaniye lichnosti kak sinergeticheskiy protsess [The formation of personality as a synergistic process]. «*Observatoriya kul'tury*» – "Observatory of Culture" 2, 8-9 [in Russian].
- Kagan, M.S. (2005). Sistemno-sinergeticheskiy podkhod k postroyeniyu sovremennoy pedagogicheskoy teorii [System-synergetic approach to the construction of modern pedagogical theory]. *Pedagogika kul'tury – Pedagogy of culture*. 3-4, 12-21 [in Russian].
- Khuan Tszya. (2015). Mystetstvo kontsertmeystera v synerhiynomu aspekti (na materialy kamernoyi vokal'noyi muzyky) [Concertmaster's art in synergistic aspect (based on chamber vocal music)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
- Kureychik, V.M. & Pisarenko, V.I. (2010). Sinergetika v obrazovanii [Synergetics in education]. *Otkrytoye obrazovaniye – Open education*. 4, 33-44 [in Russian].
- Radenko, YU.V. & Radenko, B.M. (2008). Synerhiya movno-muzychnoyi intonatsiyi aktora ta spivaka yak shlyakh rozkryttya tvorchoho zadumu dramaturha [Synergy of linguistic and musical intonation of an actor and singer as a way of discovering the dramatic artist's creative plan]. *Molodyy vchenyy – Young Scientist*. 2, 155-159 [in Ukrainian].
- Reva, V.P. (2013). *Intonatsionno-telesnyye konteksty muzykal'nogo vospriyatiya (pedagogicheskiy aspekt)* [Intonational-bodily contexts of musical perception (pedagogical aspect)]. Mogilev [in Ukrainian].
- Serdyuk, L.Z. (2010). Systemno-synerhetychnyy pidkhid u formuvanni motyvatsiyi uchinnyia studentiv v intehrovanomu osvith'omu seredovyshchi [System-synergetic approach in the formation of student learning motivation in an integrated educational environment]. *Ukrayins'kyy naukovyy zhurnal "Osvita rehionu" – Ukrainian Scientific Journal "Education of the Region"* 3, 206 [in Ukrainian].
- Svidzyns'kyy, A.V. (2008). *Synergetychna kontseptsiya kul'tury* [Synergetic concept of culture]. Luts'k [in Ukrainian].
- Synerhetyka i osvita (2014). [Synergetics and Education]. Kyiv: Instytut obdarovanoyi dytyny [in Ukrainian].
- Tsao Khunkay. (2017). Metodyka formuvannya zdatnosti maybutnikh uchyteliv muzyky do keruvannya khorom [The technique of forming the ability of future music teachers to manage the choir]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
- Yerhiyev, I.D. (2016). Artystychnyy universum muzykanta-instrumentalista kintsya XX – pochatku XXI stolittya [Artistic universe of the instrumentalist musician of the end of XX - beginning of XXI century]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Yevin, I.A. (2005). *Sinergetika mozga* [Synergetics of the brain]. Moskva-Izhevsk: Nii «Regulyarnaya khaoticheskaya dinamika» [in Russian].

Accepted: September 30, 2019

